

Doğanın Çocuk Kitaplarına Yansıması: Uç Minik Serçem Romanı

Rukiye Işık Aydın¹

DOI 10.5281/zenodo.6782752

Öz

Doğa ve çevre bilinci, kazandırılması hedeflenen temel bir beceri olarak eğitim süreçlerinde gittikçe daha fazla dikkat çeken bir konu haline gelmiştir. Bireysel ve sosyal gelişimi desteklemede etkili bir araç olarak görülen çocuk kitapları, doğa ve çevre bilincinin aşılınması için yararlı kaynaklar sunmaktadır. Bu çalışmada, doğanın çocuk kitaplarına nasıl yansıdığına ilişkin bir örnek sunmak üzere, Necati Cumalı'ya ait Uç Minik Serçem eseri ele alınmıştır. Kitap, tabiatla iç içe yaşayan bir ailenin kızları ile yuvasız kalmış bir serçe arasındaki ilişkiyi merkeze alan bir çocuk romanıdır. Doküman incelemesine dayalı bir durum çalışması olarak yürütülen araştırmada, söz konusu eserin doğaya nasıl yaklaştığı ve çevre bilinci açısından hangi kavramlara yer verdiği irdelenmiştir. Romanda doğa, farklı yönleri ve işlevleriyle (yaşam alanı olarak, canlılarla, insanlarla olan ilişkileriyle, uğradığı tahribatla) yer bulur. Yaşam alanı olarak doğa birçok canlıya ev sahipliği yapmakta ve tarımsal faaliyetlerle insanların geçinmelerini sağlamaktadır. Romanda insan ve doğa arasındaki uyum, yaşadıkları yerleri seven ve önemseyen kahramanlar aracılığıyla iletilmektedir. Ancak doğanın uğradığı tahribat tüm bu denge ve düzenin beton yapılar arasında kaybolmasına neden olur. Kitap, değindiği konularla çevre bilincinin açık biçimde yansıtıldığı bir eser niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğa, çocuk kitapları, Uç Minik Serçem, çevre bilinci

¹ Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi, r.isik@alparslan.edu.tr

Reflection of Nature in Children's Books: Uç Minik Serçem (Fly My Little Sparrow) Novel

Abstract

Nature and environmental awareness has become an area that attracts more and more attention in education processes as a basic skill aimed to be gained. Children's books, which are seen as an effective tool to support individual and social development, also offer useful resources for instilling nature and environmental awareness. In this study, Necati Cumali's Three Little Sparrows is discussed in order to present an example of how nature is reflected in children's books. The book is a children's novel about a nature-loving girl and a homeless sparrow. The research, which was conducted as a case study based on document analysis, examined how the work in question approaches nature and which concepts are included in terms of environmental awareness. In the novel, nature finds a place with its different aspects and functions (as a living space, with its relations with living things, with people, with the destruction it has suffered). As a living space, nature is home to many living things and provides people with a livelihood. The harmony between man and nature is conveyed through the heroes who care about the places they live. However, the destruction of nature causes all this balance and order to be lost among concrete structures. With these issues, the book is a work in which environmental awareness is clearly reflected.

Keywords: *Nature, children's books, Uç Minik Serçem, environmental aware*

Giriş

Çocuk kitapları, okuyucusunun içinde bulunduğu döneme özgü ilgi, algı, beklenti ve ihtiyaçlarla dilin edebi yönünü ve anlatım gücünü bütünleştirmeyi hedefleyen metinlerdir. Bu metinlerde, çocukların yaş gruplarına yönelik bilişsel ve duyuşsal nitelikleri ön plandadır (Oğuzkan, 2013: 4). Çocuklar, kitaplarda karşılaştıkları olaylar, durumlar ve karakterlerle zengin bir yaşam tecrübesi edinme imkânı bulur; birbirinden farklı bilgi, duygu ve düşünceleri tanımlar; hayal gücünün ve yaratıcılığın sınırlarını keşfeder (Sever, 2008: 12-13). Böylece kitaplar, çocukların “okur kimliği edinirken, toplumsal bilinç kazanırken, temel değerleri öğrenirken” (Baş, 2015: 5) yararlandıkları etkin kaynaklar halini alır. Nitelikli yazınsal metinlerde ele alınan farklı konular karşısında kendi düşüncelerini geliştiren çocukluk çağındaki okuyucular, neyin doğru ya da yanlış olduğuna karar vermeye ve öz değerlerini şekillendirmeye yönelir (Aslan, 2006: 193). Bu nedenle çocuk kitapları vasıtasıyla biçimlenen okuma etkinlikleri ve kültürü, kişilik gelişiminin bir parçası olarak düşünülebilir. Ayrıca bu eserler, eğitim öğretim sürecinde kazandırılmak istenen bireysel ve toplumsal hedeflere ulaşmada tesirli araçlar olarak ilgi uyandırabilir.

Günümüz dünyasında doğa ve çevre bilinci, erken yaşlardan itibaren bireysel ve toplumsal gelişimin bir ögesi olarak kazandırılmak istenen değerler arasında yer almaktadır. Doğal kaynakların ve alanların tahribatıyla ortaya çıkan problemlerin etki alanının genişlemiş ve canlı yaşamını tehdit eder boyuta gelmiştir. Bu durum da, çevre bilincinin sağlanmasına yönelik büyük bir ihtiyaç doğurmuştur (Saylık & Mercin, 2020: 149). Her geçen gün artan çevre sorunları, doğanın önemsenmesi ve korunması yönündeki mesuliyetler konusundaki farkındalığı harekete geçirecek kapsayıcı bir eğitim sürecini zorunlu kılmıştır (Gülersoy, Dülger, Dursun, Ay & Duyal, 2020: 2361). Bu zaruretten doğan çevre eğitimi kavramı; doğal kaynakların korunmasına, geliştirilmesine ve sürdürülebilirliğine ilişkin bilgi ve sorumluluk kazandırma amacı taşıyan öğretim etkinliklerini ifade eder (Demir & Yalçın, 2014: 8). Ancak çocukların doğaya ve doğal varlıklara karşı bilgi, algı, yaklaşım ve tutumları bilinmeden ve geliştirmeden etkili bir çevre eğitiminden söz etmek zorlaşır (Yardımcı & Bağcı Kılıç, 2010: 1124). Olumlu duyguların oluşturulması için de farklı disiplinler bu konuya iş birliği içerisinde

yaklaşmalı ve ortak hareket ederek gelişmiş bir “çevre okuryazarlığı” bilinci meydana getirmelidir (Karatekin & Elvan, 2021: 223). Gelişmiş bir çevre eğitimiyle ulaşılabilecek çevre okuryazarlığıyla bireyin “çevre ile ilgili yeterli düzeyde bilgiye sahip olma, çevreye yönelik olumlu tutum geliştirmiş olma ve çevrenin gelişimi için harekete geçerek tüm bunları davranışlarına yansıtıyor olma” gibi becerileri sergilemesi beklenecektir (Çabuk, 2019: 18).

Güncel eğitim faaliyetlerinde çevre bilincinin kazandırılmasına yönelik yaklaşımın benimsendiği ve somut adımlar atıldığı görülür. Bu bağlamda ortaokul öğrencilerine yönelik olarak *Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği* seçmeli dersi tanımlanmıştır (MEB, 2022). Ayrıca diğer derslerin müfredatlarında da doğa ve çevre konusuna yer verilmiştir. Örneğin sosyal bilgiler dersinin özel amaçları arasında “Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmaları” maddesi yer bulmuş ve çevre okuryazarlığı becerisinin gelişimine önem verilmiş (MEB, 2018: 8-9); fen bilimleri derslerinde ise “canlılar ve yaşam” ünitesi altında insan ve çevre etkileşimine, çevrenin önemine ve çevre sorunlarına değinilmiştir (MEB, 2018: 30). Doğa ve çevre bilincini kazandırılmasına yönelik çabanın Türkçe derslerinde de özellikle “Doğa ve Evren” temasında karşılık bulduğu görülür. Bu temayla ilişkili olarak “bitkiler, canlılar, çevre, çevrenin korunması, doğa, doğa olayları, doğal afetler, dünya, evren, gece, gezegenler, gündüz, hayvanlar, iklim, kar, manzaralar, mevsimler, renkler, uzay, yağmur, yeryüzü, yıldızlar, zaman bilinci vb.” konular önerilmiştir (MEB, 2019: 16).

Edebi ve estetik birikimi kullanarak değer yaratabilme özelliği, çocuk kitaplarının doğaya ilişkin bilinçli bir yaklaşımın geliştirilmesinde ve çevrenin bir değer olarak kazandırılmasında yararlanılabilecek kaynaklar arasında yer almasını sağlar (Kansu Yetkiner, Duman, Yavuz & Avşaroğlu, 2018: 59). Doğanın kendisi ve insan doğa etkileşimi çocuk kitaplarında sıklıkla yer bulmuş bir konudur. Kitaplarda doğaya ait varlıklar kimi zaman hayal gücünü destekleyen kahramanlara dönüşmüş, kimi zaman doğrudan bir mekân olarak görülmüş, kimi zaman ise yaşamın sürdürülmesinde ve iyileştirilmesinde etkili bir değer olarak nitelendirilmiştir (Yağmur & Aytan, 2019: 145). Örneğin klasikler de dahil olmak üzere birçok kitapta hayvanlar hikâyesinin ana kahramanı haline gelmiş, insanlara atfedilen rolleri üstlenmeleri sağlanmış, iyi-kötü nitelikler verilmiş, hatta bu durum bazı canlıların toplumda olumsuz

çağrışımlar yaratmasına neden olmuştur (Peker & Ahi, 2019: 298). Gelişen çocuk yazınının ise doğayı korumanın gerekliliğini, ekolojik sistemin devamlılığını, çevrenin tahribatıyla dengesi değişen canlıları dile getiren eserler üretmeye yöneldiği görülür (Bozkurt, 2021: 105; Çabuk, Teke & Baş, 2020: 955). Okuyuculara bu eserlerde çevre sorunları ve bu sorunların canlı yaşamı üzerindeki olumsuzlukları, bazen fantastik bazen de realist bir olay örgüsü içerisinde sunularak çocukların gelecekte kendilerini bekleyen tehlikelere karşı örtük veya açık biçimde uyarılması sağlanır (Güzelyurt & Özkan, 2019: 23; Yazıcı Okuyan & Gediklioğlu, 2012: 798-799). Böylece hem çevreye yönelik bir farkındalık geliştirmesi hem de gelişen farkındalık çerçevesinde yararlı davranışların sergilenmesi sağlanır (Gonen & Guler, 2011: 3638).

Bu çalışmada, doğanın çocuk kitaplarında ele alınışına yönelik bir örnek olarak Necati Cumalı'ya ait *Uç Minik Serçem* (2017) eseri üzerinde durulmuştur. Zira bu eserde, 21. yüzyılda sık sık değinilen ekolojik sorunlar, daha erken bir dönemde çocuk kitaplarına bilinçli şekilde yansıtılmıştır. İlk olarak 1990 yılında basılan *Uç minik Serçem*, doğaya ve canlılara saygılı bir ailenin kızı olan Sonçiçek'in etrafındaki canlılarla olan ilişkisi ve kardeşleri tarafından dışlanan bir serçeyi sahiplenmesiyle gelişen olayları ele alan bir çocuk romanıdır. Daha önce ilkokullar için önerilen okuma listesinde de (100 Temel Eser) yer almış olan bu kitabın çevre bilinci oluşturma konusunda bir kaynak olabileceği düşüncesi çalışmanın ortaya çıkışındaki temel faktördür.

Kitabın Özeti: Romanın ana kahramanı olan Sonçiçek, kendi halinde bir sütçü olan babası ve annesi ile doğal güzelliklerin olduğu kırsal bir bölgede yaşamaktadır. Sonçiçek, anne ve babası gibi iyi huylu biri olarak yetişir ve çevresindeki canlılara, en çok da serçelere karşı oldukça duyarlı davranır. Bu özellikleri onun hem insanlar hem de hayvanlar tarafından çok sevilmesini sağlar. Öyle ki normal şartlarda birbirleri ile geçinmesi pek mümkün olmayan kedi, köpek ve kuş gibi canlılar Sonçiçek'e olan sevgilerinden dolayı iyi geçinmeye çalışır. Bu sırada Sonçiçek ve ailesinin yaşadığı kırsal bölge betonlaşma nedeniyle her geçen gün doğal yapısını kaybetmektedir. Çevredeki arazi sahiplerinin topraklarını satması ve bu topraklara yapılan konutlar yüzünden bölgeyi mekân tutan birçok hayvan yerleşim yerlerini terk etmek zorunda kalır. Sonçiçek'in ailesi topraklarını satmamak için direnmekte ve evsiz kalan hayvanlara kucak açmaktadırlar. Kitabın diğer ana kahramanı olan Minik Serçe de bu sıralarda birçok sorunla boğuşmaktadır. Yumurtadan çıktığı gün,

yavruları ve eşi için yiyecek aramaya giden babası yuvaya dönmez. Eşinin bir kazaya kurban gittiğini anlayan annesi yalnız kalmıştır ve beslemesi gereken üç yavrusu vardır. Bu nedenle vaktinin çoğunu yuva dışında yiyecek aramakla geçirir ancak içi hiç rahat değildir. Zira ilk iki yavrusu üçüncü yavruyu şiddetli biçimde kıskanmakta ve kendisi yuvada olmadığı zamanlarda bu çelimsiz yavruyu tartaklamaktadırlar. Bayan Serçe'nin bu korkusu boşa değildir. Zira kendisi yiyecek aramaya gittiğinde Minik Serçe abisi ve ablasından eziyet görmeye başlar. Hatta kardeşleri, Minik Serçe'yi yuvadan atmayı bile planlarlar. Bu eziyetlere ve sevgisizliğe daha fazla katlanmak istemeyen Minik Serçe, kendisini yuvadan aşağıya atar. Minik Serçe'ye sahip çıkan kişi ise Sonçiçek olur. Sonçiçek'in ilgi ve şefkati Minik Serçe'nin iyileşmesini ve mutlu olmasını sağlar. İkili arasında bir sevgi bağı oluşur. Minik Serçe hızla büyür ve kendi türünden arkadaşlar edinmeye başlar. Bu sırada Sonçiçek'in ailesi de zor durumdadır. Zira hızla şehirleşen bölgede artık tarım ve hayvancılık yapılamamaktadır ve bu durumda tek çareleri evlerini ve topraklarını satmaktan geçer. Sonçiçek ve ailesi başka bir bölgeye taşınırken Minik Serçe de kendi türünden bir eş bularak yeni yuvasına doğru kanatlanır.

Yöntem

Temelde nitel yöntemleri içeren bu araştırma, doküman analizine dayalı bir durum çalışmasıdır. Durum çalışması, bir olayı ya da olguyu kendi gerçekliği içerisinde ele alarak derinlemesine inceleyen, betimleyen, değerlendiren ve yorumlayan araştırma yöntemidir (Ozan Leymun, Odabaşı & Kabakçı Yurdakul, 2017: 371). Doküman analizi ise araştırma konusuna ilişkin veri kaynağını oluşturan yazılı, görsel ve işitsel belgelerin incelenmesini, yorumlanmasını ve değerlendirilmesini sağlar (Kıral, 2020: 175). Bu çalışmada, doğanın çocuk kitaplarına nasıl yansıdığına ilişkin örnek bir durumu ortaya koymak amacıyla *Uç Minik Serçem* başlıklı çocuk kitabından yararlanılmış; söz konusu eserde çevreye ilişkin hangi konulara, kavramlara, olaylara ve olgulara yer verildiği oluşturulan alt başlıklar dahilinde irdelenmiştir.

Bulgular

Uç Minik Serçem'den elde edilen doğaya ilişkin bulgular; yaşam alanı olarak doğa, canlılar ve doğa, insan-doğa ilişkisi ve doğanın tahrip edilmesi alt başlıkları kapsamında sunulmuştur.

Yaşam Alanı Olarak Doğa

Eserde doğanın mekân olarak işlevine yoğun şekilde dikkat çekilir ve olayların "Marmara'nın doğu kıyısında, İstanbul'a pek de uzak olamayan bir yerde" geçtiği ifade edilir. Mekânın ayrıntılı tasvirinde ise şu sözlere yer verilir:

O dönemde şimdiki gibi birbiri üstüne binmiş yazlıklarla dolu değildi o kıyılar. Ekili tarlalar, otlaklar, meyve-sebze bahçeleri, yaşlı zeytinlikler uzar giderdi. Oradaki çoğu ekiciler, kendi tarlaları, otlakları içinde tek katlı damlarında yaşarlardı (s. 7).

Bu çocuk romanında ana mekân, oldukça saf ve bereketli otlakların bulunduğu bir alandadır. Söz konusu alan hem canlıların barınmalarını ve yaşamsal faaliyetlerini devam ettirmelerini hem de tarım ve hayvancılık gibi ekonomik etkinliklerin sürdürülmesini sağlar.

Sütçünün damı, otlığın önünden geçen yaya yolundan yirmi-otuz adım içeride kalırdı. Damın hemen gerisinde ineklerin barındığı ahır vardı. Ahırın saçakları altındaki giriş aralarında, küçük kovukları serçe yuvaları doldururdu. Minik Serçe, bu yuvalardan birinde dünyaya geldi (s. 9).

Sonçiçek'in küçük otlığında birbirinden güzel ağaçlar vardı. Otlığın ağaçları arasında gözümün önüne ilk gelen incir ağaçları oluyor. Biri dama, öbürü yola yakın, biri de otlığın kuzey ucunda üç büyük incir ağacı vardı... Bir dutla kocaman bir çitlembik ağacını, otlığın kıyılarını saran böğürtlen ile alıç kümelerini de buna ekleyin, serçelerin nasıl bir bolluk içinde yaşadıkları hemen anlaşılır... Kısacası Sonçiçeklerin ahır saçakları altında yaşayan serçelerin hiçbir geçim sıkıntıları yoktu. Bütün serçelerin imreneceği bir bolluk içinde yaşıyorlardı. Bütün serçelerin özlemine çektiği bir cennete düşmüşlerdi (s.19-24).

Romanda ayrıntılı biçimde otlığın içerisinde yaşayan insanların ve diğer canlıların sahip olduğu huzurlu ve mutlu hayata değinilerek doğal alanların yaşamın sürdürülmesindeki rolü gözler önüne serilir. Diğer yandan eserin ilerleyen bölümlerinde doğal alanların nasıl bir değişime uğradığı ve bu değişimin canlıların barınma ve beslenme gibi ihtiyaçlarından mahrum bıraktığı görülür:

Sonçiçek konuşmaları duyunca ağlamaklı olmuştu:

'Baba niçin satıyoruz otlığımızı?' diye sordu. Babası kendisinden daha üzgündü:

'Artık bu yerlerde barınmak hakkı kalmadı kızım bize!'

'Ama neden? Bu otlak bizim kendi malımız değil mi?' Babası ilkin sustu. Konuşmak istemiyordu bu konuda. Sonçiçekin gözlerinin yaşardığını görünce:

'Anlatması uzun kızım.' dedi. 'Sen daha küçüksün, olanlara tam aklın ermez. Doğrusunu istersen benim de ermiyor. Buraları artık kırılık yerler olmaktan çıktı diyorlar, belediyeye geçti, yerleşme alanı oldu! (s. 97-98).

Canlılar ve Doğa

Uç Minik Serçem'de oldukça geniş yer bulan çevre öğelerinden biri canlılardır. Kitabın kahramanı olan Sonçiçek ve ailesinin yaşadığı otlak, serçeler başta olmak üzere birçok hayvana ev sahipliği yapar. Kitaptaki hayvan karakterlerin çoğunluğunda kişileştirmeye ve konuşturmaya başvurulduğundan canlıların günlük hayatlarını, birbirleriyle ve insanlarla olan ilişkilerini kendi ağzlarından dinlemek mümkündür:

Sürmeli ile Kınalı dost görünürlerdi. 'Bir kedi ile köpek hiç dost olur mu?' diyeceksiniz. Diyeceksiniz ama ikisinin de Sonçiçek ile iyi geçinmek zorunda olduğunu unutmayın! Birbirleriyle iyi geçinmedikçe, dost olmadıkça Sonçiçek ile dost olmaları imkânsızdı (s. 10).

Serçeler otlığın inekleri, tavukları, horozları ile can ciğer dosttular. Sonçiçeklerin Karadut, Bolu Güzeli ve Kuzeyli adında üç inekleri vardı... Bolu Güzeli, kızıl saçlı görünümü verirdi. Kuzeyli ise sarışın. İkisi de Karadut'u görerek yetişmişlerdi. Ondan kaptıkları huylarla serçelere onun gösterdiği dostluğu gösterirler, sırtlarına, sağrılarına konup kalkmalarına ses çıkarmazlar, daha da ileri giderek, gözkapaklarını indirir, alınlarına, burunlarının ucuna kadar inmelerinden hoşlanırlardı (s. 23).

Uç Minik Serçem'deki canlılar, yaşadıkları hayattan oldukça memnundur. Doğanın kendilerine sunduğu imkânlardan yararlanırken birbirleriyle uyum içerisinde kalmayı da öğrenirler. Romanda canlıların huzurlu birlikteliği, birbirlerini desteklemeyi de içerir. Ve tüm bu pozitif ilişkilerin temeli, hikâyeye konu olan doğaya dönük yaşamdır. Canlılar bu yaşamın sunduğu olanaklardan beraber faydalanmayı seçerek barışçıl bir yola giderler:

Sadece birbirlerini kollamakla yetinmeyip yabancı kedilerle köpeklere de göz kulak olmaya başladılar. O kadar ki, hiçbir yabancı kedi ile köpek, Sonççeklerin otlığına yaklaşamaz oldu. Yabancı bir kedi ya da köpek yanılıp da otlığa girecek, ahırın saçakları altına yaklaşacak olursa yandığı gündü (s. 12).

Böylece göz açıp kapayıncaya kadar bütün serçeler saçağın kiremitleri altındaki yuvalarına sığınmış oluyorlardı. Yırtıcı kuş alçalıncaya kadar nöbetçiler de kaçıyor, ortalarda tek serçe kalmıyordu. Saçak kirişlerinin daracık aralıkları önüne kadar gelen o iri yırtıcı kuşlar, içeri giremeyeceklerini, dahası girecek olurlarsa bu kez dışarıya çıkamayacaklarını anlıyorlar, öfkeleniyorlar, homurdanarak geri dönmek zorunda kalıyorlardı. Böylelikle onlar da öğrenmişlerdi ki, karınlarını doyurabilmek için tek çıkar yol, kavak ağacı olmayan otlaklardaki serçelere saldırmaktı (s. 22).

İnsan-Doğa İlişkisi

İnsanların doğayla olan ilişkileri eserde geniş yer bulur. Çevreleriyle uyumlu ve doğal yapının-alanların sürdürülebilirliği içerisindeki Sonççek ile anne ve babasının yarattığı olumlu bağ, romanın tamamında açık biçimde görülür. Sütçü ve karısı (eserde Sonççek'in anne ve babası bu şekilde anılmaktadır) doğal hayata ve canlılara saygı ve sevgi içerisinde yaklaşırlar. Öyle ki "İlk çocukları ile küçük vişnelerinin ilk ççeklerine kavuşmanın sevincini birlikte yaşar" (s. 7) ve çocuklarının adını koyarken bile (İlkçer, Narççek, Sonççek) doğadan etkilenirler. Sahip oldukları otlakta barınan tüm canlılara kucak açarlar:

Önce şu vardı: sütçü ile karısı çok konuk sever insanlardı. Otlaklarına kim uğrasa, damlarına doğru gelen kimi görseler sevinçle karşılardı. Gelen ister canlı olsun ister cansız, ister insan oldun ister kuş, sevindirirdi sütçüleri. Yağmur yağsa yağmura hoş geldin derlerdi, güneş açsa güneşe! Düşen karı, esen rüzgârı, sıcağı, soğuğu hep sevgili konukları bilirlerdi. Hele serçeleri öz kızlarından ayırmazlardı." (s.9). "Karşı dam ile bacasındaki leylek yuvası yıkılırken, kışıklarından dönünce leylek komşularının yüzüne nasıl bakacağını düşünerek üzölmeye başladı. Karşılaşacakları gün yuvanın sahibi yaşlı leyleğin 'Ben sizi doğru dürüst komşu sanmıştım! Yanılmışım,' dercesine baktığını görür gibi oluyordu yüzünde (s. 24).

Eserin ana kahramanı olan Sonççek de anne ve babasının canlılara ilişkin bu şefkatli tavrına sahiptir. Yaşadığı yerleri ve çevresindeki canlılar sever:

Gülmesi için önemli bir neden gerekmezdi. Rüzgârla esintilenen bir yaprak görse sevinir, el çırpır ve 'Ah ne güzel! Esen rüzgâr ne güzel! Yaprak ne güzel esintileniyor,' derdi ayak burunları üzerinde dönerek. Serçelerden birinin kanat sesini, ötüşünü duyması, adının çağrıldığını işitmesi sevinçle doldururdu yüreğini (s.14).

Sonçiçek doğaya, kendisinin aksine olumsuz biçimde yaklaşan yaşlılarına da karşı çıkar. Hatta canlıların kendi aralarındaki kavgaları da hoş karşılamaz:

Yüzlerce Serçesi olduğu için bütün çocuklardan varlıklı sayardı kendisini. Eli sapanlı komşu çocuklarını yaklaştırmazdı serçelerine. Hoyrat çocukların, oyun olsun diye serçelerin yuvalarını çomakladıklarına, yumurtalarını çalmalarına izin vermezdi. Köpeği Sürmeli ile kedisi Kınalı'nın da kulaklarını iyice bükmüştü bu konuda: 'Bana bakın,' demişti; 'ikinizin de ne yaman avcı olduğunuzu, ele kuş etine ne kadar düşkün etoburlar olduğunuzu bilirim! İkinizde oburluğunuz yüzünden kaşla göz arasında dişinize göre ne görseniz yürütürsünüz! Ama siz de benim serçelerimi ne kadar çok sevdiğimi bilirsiniz.'" (s.9).

Kahramanların bu örnek tutumuna otlaklarında yaşayana canlılar da karşılık verir. Bu aileye duydukları saygı ve sevgiyi her fırsatta dile getirirler. Roman bu yönüyle erken yaştaki okuyucusuna doğa-insan ilişkisini karşılıklı müspet bir bakış açısı içerisinde sunar:

Eşi daha çok sevinmişti yanılmadığı için. Çünkü Sonçiçek'in gördüğü kız olmasını istiyordu: 'Ben,' dedi, 'tanımak istediklerimi kalbimle görürüm, gözlerimle değil! Sen o kadar çok sözünü ettin, Sonçiçek'i bana öylesine sevdiğin ki, görür görmez tanıdım, çünkü görür görmez sevdim. (s. 43).

Doğanın Tahrip Edilmesi

Doğanın yaşadığı değişim ve tahribata eserin başından sonuna kadar değinilir. Daha ilk sayfada hikâyenin geçtiği yerler tasvir edilirken doğal alanların düzensiz biçimde betonlaştığına dikkat çekilir. Doğal alanların gerçek sakinleri olan ve çevreyle uyumlu bir hayat süren çiftçiler, ağırlıklı olarak ekonomik nedenlerle topraklarını satmak zorunda kalır. Bu durum daha önceleri bağ, otlak veya tarla olarak kullanılan alanların hızlı bir değişime uğramasına ve betonlaşmasına neden olur:

Sonçiçek'in büyüdüğü yıllarda ise çevrelerinin görünüşü hızla değişiyordu. Yap-satçıların satın aldığı komşu yaşlı zeytinlikler kesiliyor. Bahçeler, otlaklar bozuluyor, yerlerini çok katlı beton

yazlıklar dolduruyordu. Sonçiçek'in okula başladığı yıllarının önünden geçen yolun karşı yanında kalan sebze bahçesi satılmış, bahçedeki çoğu ağaçlar kesilmiş, sahiplerinin oturduğu dam ile ahır yıkılmıştı (s. 25).

Geçen yaz hatırlarsan o bahçeye birtakım adamlar taşındı durdu. Otomobilleriyle geldiler, gittiler, ellerinde şeritler oradan oraya ölçtüler, adımladılar, kazıklar kattılar. Kamyonlar tuğla yığıdı, çimento torbaları çekti! Yaz boyu oraları hep toza toprağa boğdular kısacası. Bu olaylar iyi belirtiler değil (s. 36)!

Doğanın tahrip edilmesindeki temel neden de aç gözlülüktür. Tarım ve hayvancılıkla geçinemeyen kırsal bölge halkı, topraklarını satmak zorunda kaldıkça dertleri doğal yaşamdan ziyade hızlı kâr etmek olan çevre bilincinden uzak alıcılar ortaya çıkar. Yazar, oldukça verimli olan toprakları tahrip eden bu yapılaşmanın bir zorunluluktan değil de tamamen keyfi olduğunu, doğayla barışık bir adam olan Sütçü'nün bakış açısını yansıtan şu cümlelerle okuyucuya iletir:

Otlaklarını, bahçelerini satmak zorunda kalarak giden komşuları hep kendileri gibi sade insanlardı. Geçim sıkıntısı sürüklemişti hepsini bu satışlara. Gelen komşuları ise her bakımdan kendilerinden değişik insanlardı. Gürültücülükleri, gösteriş düşkünlükleri bir yana, kendisini doğru dürüst anlayabilmeleri olanaksızdı. Otlagını satmamakta direnmesinin nedenini, hep daha çok para edeceği günleri beklediği gibi, hiç aklına gelmeyen nedenlere bağlıyorlardı. Çünkü kendileri, böyle neyin ne zaman çok para edeceğini, nereden ucuza alınıp ne kadar sonra pahalıya satabileceğini hesaplayarak yaşayan insanlardı. Görebildiği kadar da bu hesapların dışında tat aldıkları bir tutkuları yoktu yaşamlarında. Alıp satmak dışında her ne yapıyorlarsa can sıkıntısından, can sıkıntılarını gidermek içindi! Komşularıyla aralarındaki bu ayrılık kaynaşmalarını, yakınlık duymalarını olanaksız kılıyordu. Çevrelerinde bu türlü komşuları çoğaldıkça, doğup büyüdüğü yerlerde yalnız kalmaya başladığını, yabancı gibi göründüğünü anlıyordu (s. 27).

Doğanın uğradığı tahribat ve yıkım arttıkça hem çevrenin görünüşü değişmekte hem de diğer canlıların yaşamları zorlaşmaktadır. Eserde çevredeki değişim nedeniyle doğal yaşamın nasıl olumsuz etkilendiğine ilişkin örnek, Tanzanyalı Leylek ailesi olarak gösterilir. Her yıl göç ettikleri otlakların betonlaşması, onların da yerleşim alanlarının yok olmasına neden olur:

Genç leylekler doğup büyüdüğü yerleri tanımışlardı. Erkek leylek, Tanzanya'da kalan yaşlı leyleğin büyük oğluydu. Kaç kuşaktır kardeşleriyle doğdukları yuvalarının yerinde yazlık yeni bir ev yükseldiğini gördü. Evin bulunduğu bahçe hep ona benzer yazlık evlerle dolmuştu (s. 41).

Sonçiçek ve ailesi değişen bu çevre koşullarına ve tahribata direnmeye çalışır. Çevreye daha bilinçli yaklaşan ve ona saygı duyan karakterler olarak bu değişimin olumsuzluğunun farkındadırlar:

Çevrelerinde kesilen her ağaç, yıkılan her dam, Sonçiçek'in babasını günlerce üzerdi. Yoksul bir adamdı. Bütün geçimi, üç ineğinden aldığı sütle süte bağlıydı. Nedir ki mutlu olmasını bilirdi. Kuşları, ağaçları, inekleriyle kendi krallığı gibi görüyordu küçük otağını... Otağını satın almaya gelenlere verdiği karşılık hiç değişmiyordu. 'Sağ oldukça satılık bir karış olsun toprak yok bende! Ne bir karış toprak ne de bir fidan koparmaya razı olur gönlüm!' (s. 26).

Ailenin bu direnişi bir müddet devam etse de bir süre sonra bölge doğal yapısını kaybettiğinden tarım ve hayvancılık yapılamayacak bir alana dönüşür. Onlar da kendi arazilerini satmak zorunda kalıp yeni bir yerleşim yerine taşınırlar. Doğal yaşamlarını bu bölgede sürdürmeye çalışır, yine birçok canlıya kucak açar ve eski düzenlerini kurarlar. Eserde aile, umut verici biçimde yeni bir yerleşim alanında eskisi gibi doğayla iç içe ve kendi yaşam tarzlarına uygun bir düzene kavuşur:

Yeni otlaklarına çabuk alıştı Sonçiçek. Eski otlaklarının doğduğu yollardan belleğinde kalan görüntüsünü koruyordu dört bir yanlarını saran yeşilliklerle. Yeni komşuları hep kendileri gibi sütçülerle ekicilerdi. Sonçiçek sevdiği yeni arkadaşlar buldu onların kendi akrabaları arasında. (s. 125).

Sonuç

Uç Minik Serçem, çocuk kitaplarına doğa ve çevre bilincinin istendik bir şekilde yansıtıldığı eserlerinden biridir. Eserin ana kahramanı olan Sonçiçek ve ailesinin doğaya yaklaşımları, okuyucular için önemli bir örnek oluşturur. Yaşadıkları hayatı ve birbirlerini çok sever, doğaya ve canlılara sahip çıkar, çevrelerindeki yıkıcı değişimden rahatsız olur, ağaçların kesilmesi ve göçmen kuşların yuvasız kalmasını gibi olayları dert edinirler. *Uç Minik Serçem*'de doğaya yönelik olumlu ve destekleyici tutumun farklı boyutlarını görmek mümkündür. Her şeyden önce doğa

nitelikli bir yaşam alanıdır. Kırsal bölgede yaşayan insanlar, tarım ve hayvancılık gibi ekonomik faaliyetlerde bulunur ve doğanın kendilerine sunduğu nimetlerden yararlanırlar. Diğer canlılar da birliktelik ve huzur içerisinde, kendilerine fazlasıyla yeten bu hayatı sürdürürler. Çevre zenginleştikçe canlıların yaşamı da zenginleşir. Kitapta insan ve doğa arasındaki uyumlu ilişki de kahramanlar üzerinden yüceltilir. İnsanlar çevrelerini sahiplenip korudukça canlıların sevgi ve saygısını kazanır; kendileriyle barışık ve huzurlu bir hayat sürerler. Ekolojik problemler kitapta oldukça nitelikli bir yapıya sahip olan çevrenin giderek betonlaşmaya başlamasıyla ortaya çıkar. Tarım ve hayvancılık ile uğraşan insanların sayısı azalır, ağaçlarla dolu bahçeler bozulur, tarlalar ve otlaklar binalara teslim olur. Bölgenin en eski sakinleri olan göçmen kuşlar bile artık kendilerine yuva yapacak bir yer bulamaz. Doğal yapının bozulması çevre sakinlerinin profilini de değiştirir. Daha sade ve sakin bir yaşama sahip olan bölge halkının yerini hırslı ve tatminsiz topluluklar almaya başlar. İlk zamanlar bu değişime direnen kahramanlar da zamanla çaresiz kalır ve çok mutlu oldukları çevrelerini terk ederler. Ancak eser umut aşılama devam ederek doğadan kopmak istemeyen kahramanlarına yeni bir yaşam alınanda taze bir başlangıç yapma fırsatı verir. Taşıdığı iletilerle *Uç Minik Serçem* çevreci bakışını yansıtmakta; çocuk edebiyatının ekolojik problemlere yönelik farkındalığına örnek oluşturmaktadır. Tüm bu nitelikler romandan çevre eğitime ve çevre okuryazarlığına yönelik öğretim faaliyetlerine katkı sunabilecek bir kaynak olarak yararlanılmayı mümkün kılmaktadır.

Kaynakça

- Aslan, C. (4-6 Ekim 2006). Yazınsal nitelikli çocuk kitaplarının çocuğun gelişim sürecindeki etkisi. S. Sever (ed.) içinde, *II. ulusal çocuk ve gençlik edebiyatı sempozyumu bildiri kitabı* (s. 192-206). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Baş, B. (2015). *Türkçe öğretimi açısından çocuk edebiyatı* (2. basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Haftalık ders çizelgeleri, http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_01/19093950_ilkogretim-hdc-karar-ve-eki-2022-2023.pdf.: adresinden 09.03.2022 tarihinde indirildi.

- Bozkurt, M. (2021). Resimli çocuk kitaplarında çevre sorunları: çevreci öyküler serisi. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 13 (3), 101-124.
- Cumalı, N. (2017). *Uç minik serçem (27. basım)*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Çabuk, B. (2019). Çevre eğitimi. D. Kahriman Pamuk (ed.) içinde, *Erken çocukluk döneminde çevre eğitimi ve sürdürülebilirlik* (s. 1-49). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çabuk, B., Teke, N. & Baş, T. (2020). Çocukların kitaplardaki doğal çevre davranışlarına yönelik algıları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 53 (3), 953-992.
- Demir, E. & Yalçın, H. (2014). Türkiye'de çevre eğitimi. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 7 (2), 7-18.
- Gonen, M. & Guler, T. (2011). The environment and Its place in children's picture story books. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, 3633-3639.
- Gülersoy, A. E., Dülger, İ., Dursun, E., Ay, D. & Duyal, D. (2020). Nasıl bir çevre eğitimi? çağdaş yaklaşımlar çerçevesinde bazı öneriler. *Turkish Studies*, 15 (5), 2357-2398.
- Güzelyurt, T. & Özkan, Ö. (2019). Okul öncesi dönemde çevre eğitimi: çocuk kitaplarına yönelik bir inceleme. *İlköğretim Online*, 18(1), 20-30.
- Kansu Yetkiner, N., Duman, D., Yavuz, Y. & Avşaroğlu, M. (2018). Erken Cumhuriyet döneminden günümüze çocuk edebiyatındaki çevre odaklı kültürel sözcüklerin çevirisine niceliksel bir yaklaşım. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2, 57-82.
- Karatekin, K., & Elvan, Ö. (2021). 8. sınıf öğrencilerinin doğa kavramına ilişkin bilişsel yapıları. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 7 (2), 220-249.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak aoküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170- 189.
- MEB (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEB (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEB (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, ve 8. sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Oğuzkan, F. (2013). *Çocuk edebiyatı (10. basım)*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Ozan Leymun, Ş., Odabaşı, H. F, & Kabakçı Yurdakul, I. (2017). Eğitim ortamlarında durum çalışmasının önemi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 369-385.
- Peker, A. & Ahi, B. (2019). Çocuk kitaplarında yer alan hayvan karakterlerine çevre eğitimi açısından bakış: içerik analizi çalışması. *Trakya Eğitim Dergisi*, 9 (2), 287-301.
- Saylık, M. & Mercin, L. (2020). 8-12 yaş grubu çocuklara çevre bilinci kazandırılmasında oyun tasarımının rolü. *Sanat Eğitimi Dergisi* , 8 (2), 144-155.
- Sever, S. (2008). *Çocuk ve edebiyat* . İzmir: Tudem Yayınları .
- Yağmur, S., & Aytan, T. (2019). Çocuk kitaplarında çocuk kahramanların etkileşimde bulunduğu doğa elemanları üzerine bir araştırma. *Çocuk, Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*, 2(2), 143-159.
- Yardımcı, E. & Bağcı Kılıç, G. (2010). Çocuklerin gözünden çevre ve çevre sorunları . *İlköğretim Online*, 9(3), , 9 (3), 1122-1136.
- Yazıcı Okuyan, H., & Gediklioğlu, Y. G. (2012). Aytül Akal'ın çocuk kitaplarında çevre bilinci ve duyarlılığı . *Turkish Studies*, 7 (2), 793-806.